

TAINA SYRJÄMAA

Edistyksen markkinoilla

Sähköistä sivistystä, onnea ja lumousta Chicagon maailmannäyttelyssä vuonna 1893

Artikkelissa tarkastellaan maailmannäyttelyiden, edistysuskon ja kulutuskulttuurin niveltymistä yhteen. Tarkastelu fokusoituu Chicagon maailmannäyttelyn sähkölaitteiden esittelyyn. Ajan keskusteluissa sähkölaitteet liitettiin tekniseen ja materiaaliseen edistykseen, joka oikeutti ja velvoitti kuluttamaan. Toisaalta samanaikaisesti hyvin tärkeää oli myös sähkön maagisuuden ja elämyksellisyyden korostaminen. Artikkeliksi osoittaa, miten tavara liittyi ja vaikutti aineelliseen yhteisöön monin tavoin jo ennen kuin fyysinen esine tuli osaksi kuluttajan arkikäyttöä.

■ Maailmannäyttelyt olivat 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun alkupuolelle saakka suurimpia kansainvälisiä tapahtumia, joissa pyrittiin ensyklopediseen kaiken kattavuuteen. Noin puoli vuotta kestäneisiin näyttelyihin rahdattiin valtaiset määrät teollisuustuotteita, teknisiä laitteita, taide-esineitä ja raaka-ainenäytteitä, jotka sitten jaoteltiin ja esiteltiin moniportaisen, tieteellisen tarkkaa esitystapaa tavoitelleen luokitusjärjestelmän mukaisesti. Näyttelyjä varten rakennettiin suuret, tilapäiset alueet lukuisine näyttävine temaattisine ja kansallisine paviljonkeineen. Imperialismin hengessä esiteltiin myös ”lännen” ulkopuolista maailmaa sekä esinein että katsottavaksi tuoduin ihmisin. Maailmannäyttelyjen yhteydessä järjestettiin myös tieteellisiä kongresseja ja urheiltiin, puhuttiin maailmanrauhasta ja huviteltiin liikkuvissa laitteissa.¹

Näyttelyistä suurimmat houkuttelivat kymmeniä miljoonia ihmisiä Euroopassa ja Yhdysvalloissa todistamaan omin silmin, miten tavaramaailma laajeni, teknologia kehittyi ja ihminen vaurastui hämmästyttävän

nopeasti. Miljoonien vieraiden lisäksi vieläkin laajemmat yleisömassat kohtasivat maailmannäyttelyt median kautta, sillä sanomalehdistö raportoi innokkaasti näyttelyiden ihmeistä, käsittämättömistä tavaramääristä ja alati vaihtuvista uutuuksista. Kokonaisia uusia hyödykeryhmiä lanseerattiin potentiaalisten kuluttajien tietoisuuteen maailmannäyttelyiden vitriinien ja paviljonkien kautta. Vaikka esille asetetut tavarat olivat tarkastelua varten eivätkä suoraan myytävänä, maailmannäyttelyt liittyivät 1800-luvun suureen kuluttamisen, kuluttajuuden ja kulutuksen tilojen muutokseen. Näyttelyiden varhaishistoria sivusi kansallisia teollisuuskäyttelyjä, ja ajallisesti maailmannäyttelyt osuivat yhteen tavaratalojen nousun kanssa. Verrattuna muihin kuluttamisen tapoihin, maailmannäyttelyillä oli kuitenkin erilainen ”imago”. Niissä käymistä perusteltiin usein tieteellä ja oppimisella.

Maailmannäyttelyt olivat moninaisuudessaan fragmentaarisia, mutta lukemattomia näyttelyasettajia ja laajaa julkista keskustelua yhdisti kuitenkin edistysusko. Näyttelyissä tukeuduttiin voimakkaasti jatkuvan, konkreettisen muutoksen odotukseen, väistämättömään ja näkyvään edistykseen.² Näyttelyretoriikassa edistys-käsitettä käytettiin mielellään ja usein. Sen sisältöä ei kuitenkaan selkeästi määritelty, vaan eri tilanteissa käsite sai erilaisia merkityksiä. Joka tapauksessa ”edistys” oli muuntuvuudessaan ja epämääräisyydessäänkin keskeinen kriteeri, jonka mukaan esille asettaminen tapahtui ja jota kautta kuluttajille tarjottiin

1. Maailmannäyttelyistä yleensä ks. esim. Paul Greenhalgh (1988, 2000) *Ephemeral Vistas. The Expositions Universelles, Great Exhibitions and World's Fairs, 1851–1939*, Manchester: Manchester University Press; Maurice Roche (2000) *Mega-events and Modernity. Olympics and expos in the growth of global culture*, London & New York: Routledge; John Allwood (1977) *The Great Exhibitions*, London: Studio Vista.

2. Edistysuskosta maailmannäyttelyissä laajemmin ks. Taina Syrjämaa (2007) *Edistyksen luvattu maailma. Edistysusko maailmannäyttelyissä 1851–1915*, Helsinki: SKS. Yleensä edistysajattelun historiasta ks. Sven-Eric Liedman (1997) *I skuggan av framtiden. Modernitetens idéhistoria*, Stockholm: Bonnier Alba; Robert Nisbet (1980) *History of the Idea of Progress*, London: Heinemann; Tore Frängsmyr (1980) *Framsteg eller förfall. Framstidsbilder och utopier i västerländsk tanketradition*, Stockholm: LiberFörlag.

Sähköpaviljonki ja etualalla sähkövalolla värjätyt suihkulähteet. – Photographs of the World's Fair (1894) 183.

mahdollisuutta tutustua uuteen materiaaliiseen maailmaan. Edistyksen epäilijöille ja aikansa kriitikoille, niille, joille läntinen sen hetkinen kulttuuri ei näyttäytynyt ihmisen ylimpänä saavutuksena tai jotka eivät jakaneet uskoa jatkuvaan materiaaliseen ja tekniseen kehitykseen, ei ollut juurikaan sijaa maailmannäyttelyissä. Kävijöiden lukemattomien kuvausten joukosta löytyy tosin myös jonkin verran skeptisiä äänenpainoja, mutta näytteilleasettajien puhetta leimasi käytännöllisesti katsoen kokonaan edistyksen julistus.

Tarkastelen yhden edistysuskon keskeisen teeman, teknologisen kehityksen, saamia monia kulutukseen liittyviä merkityksiä. Keskityn tutkimaan sähkön ja sähkölaitteiden esittämistä Chicagon maailmannäyttelyssä vuonna 1893, jolloin sähkölle oli ensimmäisen kerran omistettu kokonainen paviljonki.³ Se oli yksi näyttelyn suurimmista rakennuksista ja sijaitsi aivan monumentaalisen, klassisistisen näyttelyalueen, White

Cityn, ytimessä. Rakennuksen suunnitelleet arkkitehdit kertoivat, miten he pyrkivät ottamaan huomioon toisaalta näyttelyalueen klassisen ilmeen, toisaalta sähkön olemuksen, sen levottomuuden ja liikkeen. Näin korinttilaisten pylväikkörivien ympäröimä rakennus sai suuren määrän eklektisiä torneja. Arkkitehtien mukaan tiheästi toistuneet tornit rytmittivät rakennusta vastaamaan nopealiikkeistä sähköä.⁴ Sähköllä oli

3. Sähkölaitteita oli esitely jo Lontoon Kristallipalatsin näyttelystä lähtien vuonna 1851 ja 1880-luvulta alkaen oli järjestetty myös erityisiä, pelkästään sähköön keskittyviä temaattisia näyttelyjä. K. G. Beauchamp (1997) *Exhibiting Electricity*, London: The Institution of Electrical Engineers.

4. *A Week at the Fair Illustrating the Exhibits and Wonders of the World's Columbian Exposition* (1893), Chicago: Rand, McNally & Company, Publishers, 80–82. Ks. myös *The Dream City. A Portfolio of Photographic Views of the World's Columbian Exposition* (1893), St. Louis: N. D. Thompson Publishing Co, kuva: "The Electricity Building"; *The Economist. How and Where to Find the Gems of the Fair with Diagrams Locating the Exhibits of the World's Columbian Expo-*

siis komeat, auktoriteettia ja uskottavuutta korostaneet puitteet.

Chicagon näyttely oli yksi suurimmista maailmannäyttelyistä keräten noin 27 miljoonaa kävijää puolessa vuodessa.⁵ Näyttelyn aikana luotiin suhteita nopeasti kasvaneeseen ja monipuolistuneeseen sähkölaitteiden joukkoon. Näin uusia esineitä alettiin liittää aineelliseen yhteisöön, olemassa oleviin muihin esineisiin, käytäntöihin ja arvostuksiin. Sähkölaitteista alkoi tulla osa kuluttajan elämismaailmaa, vaikka itse laitteita vain harva saattoi omakohtaisesti käyttää. Turo-Kimmo Lehtonen korostaa, miten materiaalisuus on erottamattomasti läsnä ihmisen elämässä eikä sitä voi irrottaa erilliseksi ympäristöksi: ”Materiaalisuus on osa ihmistä, osa ihmisten tapoja ja olemista.” Lehtosen määrittelemässä aineellisessa yhteisössä on siis kyse ihmisten ja tavaroiden yhdessä olemisesta.⁶ Tässä artikkelissa keskiössä on yhden uudenlaisen yhdessä olemisen alku, kuluttajien ja sähkön ja sähkölaitteiden kohtaaminen aikana, jolloin kuluttajalla ei käytännössä vielä ollut mahdollisuutta hankkia niitä itselleen.

Käsittely jakautuu kolmeen osaan. Tarkastelen ensinnäkin sähkölaitteiden kuvaamista tieteellisinä ja sivistyksellisinä. Niillä osoitettiin ihmisen nerokkuutta ja kykyä hallita luontoa sekä läntisen kulttuurin paremmuutta. Toiseksi, uutuudet sidottiin yhteiskunnalliseen hyvään ja hyödyllisyyteen. Laitteet esitettiin turvallisina, helppokäyttöisinä ja ihmisen työtaakkaa keventävinä ja siten välttämättöminä hyvän elämän aineksina. Näiden ominaisuuksien lisäksi sähkөөn liitettiin myös kolmas, varsin toisenlainen, näkemys korostaen sen maagisuutta, käsitämättömyyttä ja sähköesitysten seuraamisen viihteellisyyttä ja elämyksellisyyttä. Jaottelu on tarpeellinen apuväline analyysin tekemisen kannalta, mutta toisaalta on tärkeää huomata, että kaikki kolme aspektia kietoutuivat käytännössä tiiviisti yhteen.

Tarkastelussani painotan verbaalisesti ja visuaalisesti⁷ kerrottuja kokemuksia ja näkemyksiä sähköstä ja sähkölaitteista, niiden käytettävyydestä ja niiden oletetuista, tulevasta rooleista kuluttajan elämässä. En tutki siis itse fyysisiä esineitä, sähkölaitteita, vaan

niistä kertomista.⁸ Maailmannäyttelyillä ei ollut yhtä tekijää – ei edes yhtä tahoa, joka olisi voinut nimetä, mikä lukuisista kansainvälisistä näyttelyistä oli ”maailmannäyttely”.⁹ Käytännössä niitä yhdisti usko edistykseen, mutta niillä ei ollut yhtä selkeää ohjelmajulistusta, jota kaikki olisivat noudattaneet. Vaikka kunkin näyttelyn järjestäjillä oli virallinen mandaatti oman maansa hallitukselta, lukuisat osallistujamaat, -yritykset ja -yhteisöt takasivat tietyn kirjavuuden. Tässäkin artikkelissa lähteet koostuvat eri tekijöiden tuotoksista. Mukana on järjestäjien laatimia näyttelyluetteloita sekä monien eri kirjoittajien opas- ja matkamuuistikirjoja, raportteja ja lehdistössä julkaistuja kuvauksia.

Tiedettä ja sivistystä

Uudet tieteelliset tulokset ja teknologiset sovellukset herättivät erittäin suurta kiinnostusta kulttuurissa, johon liittyi hyvin vahvasti usko ihmisen kykyyn ja oikeutukseen hallita ja hyödyntää luontoa. 1800-luvun kuluessa ihminen näytti höyryn voimalla ja monin uusin teknisin keksinnöin murtaavan luonnon asettamat rajoitukset ja pienentävän tai jopa poistavan ajallisia ja

sition (1893), Chicago: Rand, McNally & Co., 68; The Best Things to Be Seen at the World's Fair Published by Authority of the Exposition Management [1893], Chicago: The Columbian Guide Company, 60–61.

5. Chicagon näyttely oli kävijämäärältään suurin Yhdysvalloissa ennen ensimmäistä maailmansotaa pidetyistä näyttelyistä. Aikakauden suurimmat näyttelyt järjestettiin kuitenkin Euroopassa: Pariisissa vuonna 1889 rekisteröitiin yli 32 miljoonaa kävijää ja vuonna 1900 runsaat 50 miljoonaa. John E. Findling & Kimberly D. Pelle (toim.) (1990) *Historical Dictionary of World's Fairs and Expositions, 1851–1988*, New York & Westport & London: Greenwood Press, Appendix B.

6. Turo-Kimmo Lehtonen (2008) Aineellinen yhteisö, Helsinki: Tutkijaliitto, esim. 22, 28–35. Sitaatti sivulta 35. Vrt. Daniel Miller (1998, 2001) ‘Why Some Things Matter’, teoksessa Daniel Miller (toim.) *Material Cultures. Why Some Things Matter*, London: UCL Press, 3–21.

7. Kuvista suurin osa on ajan tapaan monumentaalisia maisemakuvia, joissa esitellään nähtävyyksiä ulkoa käsin ja vailla ihmisiä; sisäkuvia näyttelystä on niukemmin.

8. Lehtonen erittelee eri tutkimustraditioiden tapaa suhtautua materiaalisuuteen ja kielellisyyteen ja etsii toimivaa tapaa yhdistää niitä vastakkainasettelun sijaan. Ks. Lehtonen (2008) esim. 89, 92, 95, 112.

9. Kansainvälinen sopimus allekirjoitettiin vasta 1920-luvulla. Greenhalgh (1988, 2000) 15.

maantieteellisiä etäisyyksiä.¹⁰ Vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla sähkö näytti tarjoavan entistä mielikuvituksellisempia tapoja ylittää ihmisen toiminnan aiemmat rajoitukset.

Maaillmannäyttelyissä sähköä käytettiin erityisen paljon ja osaamisen rajoja koetellen. Näyttelyiden henkeen kuului tehdä alati uusia ennätyksiä ja ylittää edellisten näyttelyiden taso. *New York Times* hehkutikkin Chicagon näyttelystä, ettei mitään vastaavaa ollut koskaan aiemmin nähty koko maailmassa. Artikkelissa esitettiin, että edellisessä maailmannäyttelyssä Pariisissa, vain neljä vuotta aiemmin, sähköä oli ollut käytössä 3 500 hevosvoiman verran, kun Chicagossa käytössä olisi vähintään 28 000.¹¹ Numerotietojen oikeellisuuteen ei välttämättä ole uskomista, mutta tärkeintä onkin vertauksen sisältämä ajatus siitä, miten kyky käyttää sähköä oli moninkertaistunut hyvin lyhyessä ajassa.

Vaikka moni oli nähnyt sähkövaloa jo kaupunkikuvassa, oli näyttelyalue siitä huolimatta erityinen. Sähkön käyttö levittäytyi koko näyttelyalueelle: sillä valaistiin ja sen voimalla liikkui veneitä ja junia. Maailmannäyttelyalueet olivat sähköistetympiä ja runsaammin valaistuja kuin yksikään aikansa suurkaupunki muista kaupungeista puhumattakaan.¹² Yksityiskohtaisimmin sähkö ja sen käyttöä esiteltiin suuressa, yli 100 metriä leveässä ja yli 200 metriä pitkässä sähköpaviljongissa. Sähkönäyttelyn skaala oli laaja sähkön ja magnetismin ominaisuuksista aina pitkälle vietyihin laitesovelluksiin saakka. Näyttely jakaantui temaattisesti 17 pääryhmään ja 63 luokkaan. Näytteillä oli sekä raskaan teollisuuden ja infrastruktuurin kannalta merkittäviä sähkölaitteita että periaatteessa myös yksityistiloihin soveltuvia laitteita. Valikoima ylsi jättiläismäisistä valonheittäjistä ja dynamoista, virtajohdoista ja katkaisimista hisseihin, lämmityslaitteisiin, kelloihin, hammaslääkärin poraan, hiuskihartimeen sekä äänen tallentamisen ja toiston mahdollistaneisiin laitteisiin.¹³

Sähköpaviljongin sisäkuviissa näkyy varsin tyypillinen ajan näyttelytila, jossa rautajalasirakenteet olivat hallitsevia. Katon lasilevyjen läpi päivänvalo virtasi pitkään

keskushalliin, jota reunustivat rautarakenteet.¹⁴ Arkkitehtonisin valinnoin ja esineiden esille panossa pyrittiin ottamaan huomioon katse: mahdollistaa liikkua, yleiskuvaa etsivä, ehkä harhailevakin katse ja toisaalta yksityiskohtaan kiinnittyvä, lähietäisyydellä tarkasteleva katse. Näyttelyt, samoin kuin museot ja pitkälti myös kaupalliset tilat, valjastettiin palvelemaan katsetta, jota pidettiin hyödyllisimpänä aistina. 1800-luvun katseen kulttuurista, katseen dominoivuudesta, on kirjoitettu paljon, välillä myös niin jyrkästi visuaalisuutta korostaen, että muut aistit unohtuvat kokonaan. Kiistämättä näyttelyä moniaistisena kokemuksena on kuitenkin todettava, että aikalaiset panostivat nimenomaan tutkivaan, havainnoivaan katseen. Ajan käsityksen mukaan katsetta saattoi hallita helpommin kuin muita aistihavaintoja. Äänet ja hajut saattoivat pikemminkin haitata tarkkailua ja keskittymistä. Katsomalla sen sijaan ajateltiin voitavan saada tietoa, ja omin silmin näkeminen oli varmimpana pidetty tapa todistaa jotakin todeksi. Katsomista myös kehitettiin ja sitä suosittiin uusissa näyttelyinstituutioissa toisin kuin esimerkiksi kosketusta, joka monesti oli täysin kielletty.¹⁵

10. Wolfgang Schivelbusch (1977, 1996) *Junamatkan historia*, Tampere: Vastapaino; Hannu Salmi (1996) "Atoomipommilla kuuuhun!" *Tekniikan mentaalihistoriaa*, Helsinki: Edita. Höyryn käytön seurauksista ks. David E. Nye (1998) *Consuming Power. A Social History of American Energies*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 71–100.

11. "The Electrical Display" *The New York Times* 13.5.1893. Ks. myös samanniminen artikkeli 10.6.1893.

12. David E. Nye (1990) *Electrifying America: Social Meanings of a New Technology, 1880–1940*. Cambridge, Mass. & London: MIT Press, 37–41.

13. Official Catalogue of Exhibits. World's Columbian Exposition. Department J. Electricity Building (1893), Chicago: W. B. Conkey Company.

14. World's Fair through a Camera. Snap Shots by an Artist. From recent photographs by F. Dundas Todd (1893), St. Louis: Woodward & Tiernan Printing Company, kuva: Interior of Electricity Building; Picturesque World's Fair. An Elaborate Collection of Colored Views (1894), Chicago: W. B. Conkey Company, 144; The Photographic World's Fair and Midway Plaisance (1894), Chicago & Philadelphia: The Monarch Book Company, 122; Photographs of the World's Fair. An Elaborate Collection of Photographs of the Buildings, Grounds and Exhibits of the World's Columbian Exposition, Chicago: The Werner Company, 89, 91.

15. Syrjämää (2007) 71–95; Mark M. Smith (2007) *Sensory History*, Oxford & New York: Berg, 8–18; Tony

Sähköpaviljongin keskellä oli pylväs, jossa vuorotellen syttyvin valoin saatiin aikaiseksi vaikutelma liikkuvista valokuvioista. –Photographs of the World's Fair (1894) 89.

Maailmannäyttelyretoriikassa korostuivat tiede, tieto, oppiminen, rationaalisuus ja hyödyllisyys, jotka tulivat vahvasti esille myös sähköisten uutuuksien esittelyssä. Tieteen ja tekniikan seuraamisen katsottiin kuuluvan yleissivistykseen. Maailmannäyttelyt pyrkivät museoiden tavoin erottautumaan viihteellisemmistä sirkuksista ja show'ista tässä suhteessa.¹⁶ Niille annettiin siksi myös suurempi painoarvo ja maailmannäyttelyyn kannustettiin matkustamaan kauempaakin sen sivistävän vaikutuksen takia. Ajan arvomaailmaan eivät sopineet avoimesti huvittelu tai virkistys matkan perimmäiseksi syyksi.¹⁷ Vaikka jokainen sähköpaviljongin tuhansista esineistä olikin periaatteessa yksityiskohtaisesti tutkailtavissa, oli kuitenkin sanomattakin selvää, ettei kukaan pystynyt tarkastelemaan jokaista esinettä. Vähintään yhtä tärkeää kuin mahdollisuus yksittäisten esineiden tutkivaan katsomiseen olikin flaneeraava katse

ja laajemmin koko tilallinen kokonaisuus, jonka esineet muodostivat yhdessä paviljongin ja liikkuvan yleisömassan kanssa.

Yleissivistävyyden nimissä sähkönäytellyä valmisteltaessa varoiteltiin, etteivät esille asettajat saisi suunnata viestiään toisille asiantuntijoille vaan suurelle yleisölle. Näyttely piti tehdä ymmärrettäväksi laajoille kansanjoukoille, joten liian spesifiä kieltä tuli välttää ja esittelyssä piti pyrkiä havainnollistamaan sähkölaitteiden ominaisuuksia mahdollisimman konkreettisesti.¹⁸ Näyttelyssä oli mahdollista seurata monien laitteiden toimintaa ja joissakin tapauksissa jopa kokeilla. Muutoin niiden voimaa ja kykyä valaistiin kertomalla ennätysistä sekä etsimällä vertailukohteita arkikokemuksista. Esimerkiksi suuren ranskalaisen valonheitäjän kerrottiin olleen valaisuteholtaan 200 000 kynttilän veroinen. Saksalaisten valonheitäjien erinomaisuutta havainnollistettiin puolestaan kertomalla, että yksi sellai-

nen kelpaisi lukuvaloksi 50 tai 100 mailin etäisyydeltä.¹⁹ Annetut tiedot vaihtelivat paljonkin kertojan mukaan, mutta oleellisempaa kuin tarkka tieto olikin uuden energian hämmentävän tehokkuuden korostaminen verrattuna aiempiin kokemuksiin.

Sähkö esitettiin ihmisen uusimpana saavutuksena ja ihmisen rajattoman nerokkuuden osoituksena. Tekniikan muutos identifioidiin keksintöihin ja keksijöihin, joiden korostamisessa oli nerokultin aineksia. Erytisen hyvin tämä sopi amerikkalaisille, joille Benjamin Franklin oli mieluisa yhdistelmä tieteen uranuurtajaa ja patrioottia. Monumentomanian luvattuna aikana keksijöitä kunnioitettiin myös yleisin muistomerkein. Sähköpalatsin pääsisäänkäyntiä koristikin suuri Benjamin Franklinia esittänyt veistos, ja rakennuksen friisiin oli kirjattu alan pioneerien nimiä.²⁰ Tieteen nopeaa edistystä korostettiin myös ottamalla sähkön historia yhdeksi näyttelypaviljongin teemaksi. Esille asetettiin sekä alan pioneerien työvälineitä että uusien laitteiden edeltäjiä, muun muassa maineikkaiden Bellin ja Edisonin yritykset esittelivät tuotteidensa aiempia versioita.²¹ Usko edistykseen ei siis suunnannut katseita vain kohti tulevaa, vaan myös menneisyydellä oli vankka asema.²² Sen katsottiin osoittavan silloisen läntisen kulttuurin olevan ihmiskunnan toistaiseksi korkein aste ja sen, että edistyksen vääjäämättömäksi hahmoteltu kulku tulisi jatkumaan tulevaisuudessa tältä pohjalta.

Sähkön ominaisuuksien entistä tarkempi ymmärtäminen ja sähköenergian hallinta sekä yhä uudet sovellukset sen hyödyntämiseen ovat malliesimerkki teknisen kehityksen nimeen vannovasta edistysajattelusta. Tulevaisuusajattelun historiaa tutkineen Sven-Eric Liedmanin käsittein kyseessä oli uuden ajan alusta lähtien voimistuneen ”kovan valistusprojektin” osa, joka linkittyi erityisesti luonnontieteelliseen, teknologiseen ja taloudelliseen kasvuun.²³ Miten se sitten liittyi kuluttajan elämään? Näyttelyn kävijä tuskin haaveili ostavansa nippua sähköjohdotai dynamoa tai sen paremmin sähköuunia, sillä amerikkalaisista kodeista sähkö oli vain muutamalla prosentilla.²⁴ Sähköpaviljongilla luotiin kuitenkin odotuksia, en-

nakkonäkymiä siitä, mitä oli tulossa. Sähkö esitettiin ihmisen luonnonvalloituksen vääjäämättömänä edistysaskeleena. Näyttelyn laitteet olivat kuin välähdyksiä tulevaisuudesta, jolloin kuluttaja eläisi sähkölaitteiden keskellä.

Hyötyä ja onnea

Sähköosaston tavaroista monilla oli teknologisesta uutuudestaan huolimatta hyvin jokapäiväisiä ulottuvuuksia kuten ruoanlaittoon tarkoitetuilla liesillä ja uuneilla, leluilla, kengänkiillotuskoneilla tai hehkulamputilla. Näistä laitteista, joita tarjottiin tulevaisuuden arkeen, kantautuivat uutiset nopeasti ja kauas. Esimerkiksi *Hämäläisen* ensimmäinen uutinen näyttelyn avajaisjuhlassuhteiden ohella käsitteli nimenomaan tulevaisuuden sähköistettyä kotia:

Tulevaisuuden taloa näytellään Chicagon näyttelyssä. Se on sisustettu hienoimmalla mukavuudella. Kaikki käy sähköllä. Rouvan

Bennett (1995) *The Birth of the Museum. History, Theory, Politics*. London & New York: Routledge; Jonathan Crary (1992) *Techniques of the Observer. On Vision and Modernity in the Nineteenth Century*, Cambridge, Mass. & London: MIT Press.

16. Vrt. Bennett (1995) 74, 223–224.

17. Viktoriiaanien matkailua tutkinut John Pemble on listannut julkisesti hyväksyttäväksi matkustusmotiveiksi kulttuurin, uskonnon ja terveyden. John Pemble (1987) *The Mediterranean Passion. Victorians and Edwardians in the South*, Oxford: Clarendon Press, 55–96.

18. **World's Fair Electrical Engineering. An Illustrated Monthly Magazine Devoted to the Electrical and Allied Mechanical Interests at the World's Columbian Exposition** (February 1893), Chicago: Electrical Engineering Publishing Co.

19. *The Dream City* (1893), kuvat: *The World's Greatest Dynamo, German Electrical Display; A Week at the Fair* (1893) 84–85; *The Economist* (1893) 21; *Photographs of the World's Fair* (1894), 91.

20. *Picturesque World's Fair* (1894) 134, 184; *A Week at the Fair* (1893) 82–83; *The Dream City* (1893), kuvat: *The Genii of Electricity, The Pioneer of Electric Science, Hemicycle of the Electricity Building; The Best Things* [1893] 61; *Photographs of the World's Fair* (1894) 87; *The Photographic World's Fair* (1894) 81.

21. *Official Catalogue* (1893) 8, 26–28.

22. Ks. samanaikaisten museoiden esittämistavan ja evoluutiokäsityksen suhteesta Bennett (1995) esim. 36, 46–47, 77–79, 177–208.

23. Liedman (1997).

24. Sähköistettyjä koteja oli Yhdysvalloissa muutama vuosi Chicagon näyttelyn jälkeen arviolta vain viisi prosenttia ja vielä vuosikymmen myöhemminkin alle 10 prosenttia. Nye (1998) 95–96, 171.

työhuoneessa on sähköllä käyvä ompelukone; toinen sähkökone tuottaa joka päivä isonpuolisen määrän keinotekoista jäätä. Salissa riippuu suuria viuhkoja, jotka käyvät sähköllä ja heiluttavat vilppaampaa ilmaa salissa olioita kohti, samallaisia viuhkoja on makuuhuoneessa, lämpimänä vuodenaikana käytettäväksi.

Pesulaitokset, mankelit, silitysraudat, kaikki käyvät sähköllä, jos avaa jonkun seinään muuratun kaapin, valaisee sitä heti sähkölamppu, joka taas sammuu itsestään, kun ovi suljetaan. Murtovarkaita vastaan on laitettu sähkökello, joka heti alkaa soittamaan koko talossa, kun kutsumattomia vieraita tulee.²⁵

Lukijoille esiteltiin mielikuvaa kodista, jossa olisi monenlaisia käytännöllisiä ja mukavia laitteita, joita sähkö liikutti vaivattomasti. Sähkö kuvattiin ihmisen erinomaisena palvelijana: tekniikka näytti avaavan loputtomasti välineitä parantaa ja keventää ihmiselämää.

Kotitalouden kontekstissa esitellyt tavarat liittyivät ainakin osittain jo olemassa oleviin käytäntöihin. Sähköinen versio tarkoitti vain uudenlaista laitetta, jonka väitettiin olevan kuluttajalle kätevämpi. Monet näistä hyödykkeistä olivat kuitenkin olemassa vain eräänlaisina prototyypeinä. Maailmannäyttelyissä opetettiin kävijöitä kuluttajiksi tuotteille, joita ei välttämättä ollut vielä lainkaan markkinoilla tai joita ainakaan useimmat kävijöistä eivät olisi voineet kotiinsa hankkia, vaikka olisivat halunneetkin. Painopiste oli vahvasti tulevaisuudessa. Nuorisolle suunnatussa amerikkalaisessa lehdessä kannustettiin tutustumaan sähköpaviljonkiin juuri siksi, että siellä oli paljon ”hienostuneita laitteita, joista isämme eivät tienneet mitään, mutta jotka tulevat tämän sukupolven jokapäiväiseen elämään”.²⁶

Mika Pantzar on pohtinut teknologisten uutuustuotteiden saapumista markkinoille ja todennut, miten vain harvoille uutuushyödykkeille on valmis tarve olemassa. Niihin liittyvät tarpeet ja käyttötavat ovat pikemminkin kehittyneet vasta sen jälkeen, kun ne on otettu arkikäyttöön. Tärkeää on se, miten ne yhdistyvät jo olemassa oleviin

hyödykkeiden ja käytäntöjen järjestelmiin.²⁷ Uuden tuoteryhmän lanseeraamisessa oleellista oli myös rajanveto tarpeellisen ja tarpeettoman välillä. Miksi vanhoista ratkaisuista pitäisi luopua ja siirtyä sähkölaitteisiin? Miten ne olisivat tarpeellisia, jos kotitalousasioista oli selvitty tähänkin saakka? Käsitys siitä, mikä on tarpeellista, on kulttuurisesti määrittävää ja siten historiallisesti muuttuvaa. Merkittävää arvottamisen muutoksessa ovat puhutut tarpeet ja toisaalta omakohtaiset kokemukset.²⁸ Maailmannäyttelyt tarjosivat molempia – ja järjestäjät olivat ilmeisen tietoisia niiden tärkeydestä.

Kirjoittaja, joka pyrki innostamaan sähköalan yrityksiä osallistumaan maailmannäyttelyyn, muistutti, että näyttelyssä saadut kokemukset johdattaisivat kuluttajia tulevaisuuden hankinnoissa sekä siinä, miten he antaisivat neuvoja muille kuluttajille. Suoria tai pikaisia voittoja hän ei pystynyt näyttelyyn osallistuville yrityksille tarjoamaan, mutta piti näyttelyn epäsuoraa vaikutusta merkittävänä. Tämä kuitenkin edellytti, että näyttely suunniteltaisiin asiantuntemattomallekin helposti omaksuttavaksi ja uutuuksia havainnollistettaviksi. Kirjoittaja kaipasi nimenomaan esitellyä, joka liittäisi uutuudet jo olemassa olevaan yleiseen tietoon ja arkisiin kokemuksiin. Hän myös totesi, että havainnollisilla, lyhytkestoisilla esityksillä voisi kiinnittää huomiota erityisesti sähkölaitteiden ”kauneuteen tai uutuuteen”, ”turvallisuuteen, käytännöllisyyteen” tai nopeuteen. Kirjoittaja toivoi, että näyttely tekisi vaikutuksen kävijöihin laitteiden ”monipuolisuudella [– –], turvallisuudella, taloudellisuudella, tehokkuudella ja luotettavuudella”.²⁹ Uusimmat sähkölaitteet tuli siis lanseerata yleisölle sellaisessa muodossa, jossa se voisi helposti kuvitella ne omaan käyttöönsä.

Sähkölaitteiden voitkokulku kuluttajien arkeen ei kuitenkaan ollut itsestään selvyyttä. Sähkönäyttelyn valmistelua edistämään perustetussa julkaisussakin viitattiin kuluttajien ”tietämättömyyteen” ja ”ennakkoluuloihin”, jotka tulisi voittaa. Kirjoituksessa viitattiin ihmisiin, jotka kieltäytyivät hankkimasta hehkulamppuja, koska pitivät niitä vaarallisina ja toisiin, jotka välttivät kaikkia sähkölaitteita huonojen kokemustensa takia.³⁰

Sähkön voimakkuutta ja tehokkuutta käytettiin tekemään vaikutus yleisöön, mutta toisaalta se saattoi myös pelottaa. *New York Times* väitti Chicagon näyttelyn aikana muun muassa, että näyttelyssä esillä olleen valonheittäjän valo oli niin voimakas, että lähietäisyydeltä se ei ainoastaan sokaisisi, vaan myös tappaisi ihmisen.³¹ Vertaus ei ehkä ollut sähkön edistäjien mieleen, jotka halusivat saada yleisön vakuuttumaan sähkön turvallisuudesta.

Uusiin, vieraisiin laitteisiin liittyi yleisemmin epäilyksiä ja pelkoja.³² Uutuudet ovat harvoin toiminnallisesti kovin luotettavia, mutta näkymättömällä sähkövirralla oli erityisen pelottava puolensa, sillä se todellakin tappoi ihmisiä. Tunnettua oli, että sähköllä saatettiin panna toimeen kuolemantuomioita. *The Best Things to be Seen* -oppaassakin muistettiin mainita sähköpaviljongin luokitusjärjestelmässä olleen oma kohtansa laitteille ”elämän tuhoamiseksi”.³³ Aikalaiset perustelivat tätä toki humaanein syin eli sähköllä tappamisen väitettiin olevan nopeaa ja tuottavan siten vähemmän kärsimystä. Toisaalta ajan lehdistö muisti kirjoittaa epäonnistumisista, joissa teloitettava oli saanut kärsiä odottaessaan kuolettavan vahvan virran aikaan saamista.³⁴ Pelottavampaa oli kuitenkin ajatus siitä, että voimakas sähkövirta ryöpsähtäisi hallitsemattomasti vapaaksi. Sähkön puolestapuhuja syytti sensaatiolehdistöä, joka raportoi onnettomuuksista skandaalinkäryisesti, mutta toisaalta myös aivan asialliset lehdet kirjoittivat onnettomuuksista.³⁵

Sähkönäyttelyssä pyrittiin luomaan käsitystä laitteista toimivina, hyödyllisinä ja vaarattomina, jotta ne voisivat ainakin ajatuksellisesti liittyä aineelliseen yhteisöön. Ajan mediakeskustelussa opastettiin kuvittelemaan, millaista olisi, kun pesukone pesee pyykin, jonka voi kuivattaa sähköllä lämmitetyssä kuivaushuoneessa; sähköistä silitysrautaa ei tarvitsisi välillä kuumentaa; astianpesukone osaisi pestä, huuhdella ja kuivata; jäähdytyslaite tuottaisi päivittäin jäätä ja viileää ilmaa, kun taas lämminvesiboileri tarjoaisi valmiiksi kuumaa vettä; ja miten helpo olisikaan kypsentää erilaisia ruokia, kun uunin lämpötilan voisi säätää vakaaksi.³⁶

Viesti korosti monin osin kuluttajan rationaalisuutta: hänelle tarjottiin mielikuvia hyödyllisistä apuvälineistä ja siitä, miten luonnollista oli nauttia edistyneen hedelmistä. Edistysretoriikkaan liittyi kuitenkin teknisen ja luonnontieteellisen puolen lisäksi henkisyttä, moraalialia ja eettisyyttä painottanut puoli. Tämä Liedmanin ”pehmeäksi valistusprosessiksi”³⁷ kutsuma ajattelutapa nivoutuu myös osaksi sähkölaitteiden esittelyä. Niillä nimittäin korostettiin olevan yhteiskunnallisia ulottuvuuksia.

Sähkölaitteiden menestys yhdistettiin Chicagossa maailmannäyttelyille hyvin tyyppilliseen tapaan kansakuntaan ja sen menestykseen.³⁸ Erityisen nopeasti muuttuvana alana sähkön hyödyntämisen katsottiin sel-

25. ”Tulevaisuuden taloa...” Hämäläinen 6.5.1893. Ks. myös Haminan Sanomat 16.5.1893, Helsingfors Aftonblad 27.6.1893.

26. *The Youth's Companion*. World's Fair, Number II (1893), S.I. 14. Mika Pantzar on paikantanut samankaltaisen edistysretoriikan tulevaisuuden kotiin liittyen maailmansotien välisiin Yhdysvaltoihin ja sodan jälkeiseen Suomeen. Pantzar (2000) Tulevaisuuden koti. Arjen tarpeita keksimässä, Helsinki: Otava, 23–26, 32–36, 126–127, 167–168.

27. Mika Pantzar (1996) Kuinka teknologia kesytetään. Kulutuksen tieteestä kulutuksen taiteeseen. Helsinki: Tammi, 12–13, 51, 60–63; Pantzar (2000) 124–128.

28. Pantzar (2000) 11–12, 15–16, 134–139.

29. *World's Fair Electrical Engineering* (Feb. 1893) 59–63.

30. *World's Fair Electrical Engineering* (Feb. 1893) 61.

31. ‘The Electrical Display’ *The New York Times* 13.5.1893.

32. Salmi (1996), Schivelbusch (1977, 1996). Nimenomaan sähkөөn liittyvistä peloista ks. Graeme Gooday (2008) *Domesticating Electricity: Technology, Uncertainty and Gender, 1880–1914*, London: Pickering & Chatto, 61–89.

33. *The Best Things* [1893] 62.

34. ‘Executions by Electricity’ *Manufacturer and builder*, Volume 25, Issue 7, July 1893.

35. *World's Fair Electrical Engineering* (Feb. 1893) 61. Ks. esim. ‘Killed by Electricity’ *Manufacturer and builder*, Volume 14, Issue 3, March 1882.

36. ‘Electrical Display’ *The New York Times* 10.6.1893. Ks. Gooday (2008) 93–99.

37. Liedman (1997).

38. Maailmannäyttelyistä ja nationalismista ks. esim. Kerstin Smeds (1996) *Helsingfors–Paris. Finland på världsutställningarna 1851–1900*, Vammala: Svenska litteratursällskapet & Finska Historiska Samfundet. Sähköistämisen kansallisena projektina ks. Timo Myllyntaus (2008) “As soon as there are sockets in the walls, electricity will take care of everything.” *Popularising electricity in Finland, 1870–1960*, teoksessa Reinhold Bauer & James Williams & Wolfhard Weber (toim.) *Technik zwischen artes und arts*, Münster, New York, München, Berlin: Waxmann, 87–102.

Sievää sähköä kotiin. Mainos World's Fair Electrical Engineering -lehdessä helmikuussa 1893, muutama kuukausi ennen maailmannäyttelyn avautumista. Yritys esitteli tuotteitaan myös näyttelyssä.

keästi heijastelevan uusinta edistyksen taasoja eri maissa. Vaikka yleensäkin isäntämaalla oli suurin edustus, sähköpaviljongissa amerikkalaisten läsnäolo oli todella massiivista.³⁹ Euroopan suuntaan alemmuuskompleksista kärsineille amerikkalaisille tämä oli balsamia haavoille, ja sitä käytettiin vahvistamaan Amerikan mainetta uutena, edistyskellisenä, teknisesti taitavana ja käytännöllisenä maana.

Lisäksi kotitalouden sähkölaitteet liittyivät osaksi ajan laajempaa keskustelua porvarillisesta perhe- ja koti-ihanteesta. Viihtyisässä, terveellisessä ja tervehentisessä kodissa kasvaisi hyviä kansalaisia; oli suorastaan kansalaisvelvollisuus huolehtia kodin hyvinvoinnista. Tämä näkyi ylipäänsä sisustukseen ja muun muassa huonekaluihin liittyvässä keskustelussa.⁴⁰ Sähkölaitteiden yhteys sisustukseen kiteytyi erityisesti sähkölampuissa. Sähköisten katto- ja seinälamppujen muotoilu oli yhdistelmä massoituvaa teollista tuotantoa ja esteettistä ilmaisuja. Chicagon näyttelyyn osallistunut Phoenix Glass Co. esimerkiksi tarjosi lasin leikkauksilla ja väreillä ”uutta ja taiteellista” muotoilua valaisimiin.⁴¹ Graeme Gooday on

korostanut tutkimuksessaan sähkön ”kesytämistä”, miten oleellista – ja vaikeaa – oli saada naiset hyväksymään sähkö esteettisesti osaksi kotia.⁴²

Sisustaminen ja kodin ylläpitäminen kytkettiin tiiviisti kansakunnan ja yhteiskunnan sukupuolittuneisuuteen. Chicagon naisvaltuuskunnan puheenjohtaja Bertha Palmer korosti maailmannäyttelyn avajaispuhevuorossaan, miten koneet ja teollistuminen mahdollistivat naisten vapautumisen ja kehittymisen. Hän julisti, että koneiden huolehtimisessa aikaa vievistä rutiininomaisista tehtävistä naiset pystyisivät ajattelemaan ja

39. Official catalogue (1893) 11–30.

40. David Scobey (1994) ‘What Shall We Do with Our Walls? The Philadelphia Centennial and the Meaning of Household Design’, teoksessa Robert W. Rendell & Nancy Gwinn (toim.) Fair Representations. World's Fairs and the Modern World, Amsterdam: VU University Press, 91, 96. Sisustuksen ja edistyksen suhteesta yleensä maailmannäyttelyissä ks. Syrjämaa (2007) 211–222. Perheestä ks. Hannu Salmi (2002) Vuosisadan lapset. 1800-luvun kulttuurihistoria, Turku: Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja n:o 60, 83–105.

41. Official catalogue (1893) 22. Ks. myös Phoenix Glass Co:n mainos: World's Fair Electrical Engineer (Feb. 1893).

42. Gooday (2008) 153–196.

opiskelemaan ja siten kehittymään.⁴³ Kuluttamiseen liittyi eittämättä sukupuolitettuja aspekteja, mutta niiden eksplisiittinen esiintuominen oli kuitenkin harvinaista.⁴⁴

Sähkölaitteista keskusteltiin siis tarpeellisina ja hyödyllisinä osina tavaroituvaa maailmaa. Vaikka Chicagon näyttely oli ajallisesti varsin lähellä Thorstein Veblenin tunnetun kulutusteorian julkaisuaikaa,⁴⁵ ei maailmannäyttelydiskurssissa juurikaan ole jälkiä kerskakulutuksesta tai pyrkimyksestä nostaa yhteiskunnallista statusta kuluttamisen avulla, mutta ei myöskään kulutuskritiikkiä. Uutuuteen voitiin liittää hieman ylellisyyden sävyä – miten uutuudet tuovat mukavuutta ja keventävät arkea – mutta varsinaisesti uutuuksia perusteltiin niiden ”tarpeellisuudella” ja hyödyllisyydellä, ei luksuksella. Viesti oli se, että materia ja tekniikka mahdollistaisivat yksilön ja yhteiskunnan hyvän elämän.

Lumo ja hupi

Opettavaisuuden ja sivistyksellisyyden retoriikan joukkoon nivoutui koko ajan myös viitteitä romantisoinnista ja mystifioinnista. Sähkönäyttelyä kutsuttiin muun muassa ”ihmeeksi”, ”ihmemaaksi” tai ”Elektran lumotuksi valtaistuinsaliksi”. Sähköstä puhuttiin ”yliluonnollisena”, ”mysteerinä” tai ”salaisuutena”.⁴⁶ Yleisön ei ehkä sittenkään odotettu oppivan ymmärtämään sähkön olemusta ja sähkölaitteiden toimintamekanismeja, vaan haltioituvan ja ihastuvan. Vaikka tavoite laajasta porvarillisesta yleissivistyksestä ja kansan kouluttamisesta oli keskeistä, oli 1800-luku toisaalta myös professionalisoitumisen, tieteenalojen, koulutuksen ja osaamisen nopean eriytymisen aikaa.⁴⁷ Valistunutkaan rivikansalainen ei lopulta voinut ymmärtää sähkön hienouksia samalla tavalla kuin alan specialisti.

Höyryvoiman siirto oli varsin hyvin seurattavissa ja siten myös yleisön ymmärrettävissä. Sähkö sen sijaan oli näkymättömydessään käsittämätöntä. Paolo Brilli onkin todennut, miten paradoksaalista on, että positivismin ja tieteen korostamisen aikana tie ja tekniikka muunnettiin maagiseksi.⁴⁸ Sähkön mystisyys korostui äärimmilleen, kun eräs amerikkalaisyritys, Western Elec-

tric Co, rakensi sähköpaviljonkiin omalle osastolleen egyptiläisen palatsin tai tempelin, joka tarjosi sähköistä valoviihdettä. Ihmeellinen sähkötempelli pääsi mukaan useisiin listauksiin näyttelyn mielenkiintoisimmista kohteista.⁴⁹ Näin uusi teknologia rinnastui salaperäisen ikaikaisen kulttuurin salaisuuksiin.

Tieteellinen näkemys jäi jalkoihin, kun sähköllä haluttiin lumota. Omakohtaisiin kokemuksiin tarjoutui tilaisuus sähköpaviljongin ulkopuolella, kun nousi sähkön kuljetettavaksi näyttelyalueen laguunin ylitäneeseen sähköakulla käyneeseen veneeseen tai sähkön voimalla liikkuneeseen näyttelyalueen omaan pikkujunaan. Näyttävämpää ja elämyksellisempää tarjosi valaistus. Erityisen näytäväksi mainostettiin väri-

43. Ben. C. Truman (1893, 1976) *History of the World's Fair being a Complete and Authentic Description of the Columbian Exposition from its Inception*, New York: Arno Press, 111–114.

44. Maailmannäyttelyjen tekijät olivat yleensä miehiä ja niissä myös esitettiin läntinen sivistys nimenomaisesti miesten aikaansaannoksena. Käyntikohteina näytetyt oli kuitenkin tarkoitettu sekä miehille että naisille.

45. Thorstein Veblen (1899, 1992) *The Theory of the Leisure Class*, New Brunswick: Transaction publishers.

46. *Photographs of the World's Fair* (1894) 89; *Youth's Companion* (1893) 19; *A Week at the Fair* (1893) 86; *The Columbian Exposition Album Containing Views of the Grounds, Main and State Buildings, Statuary, Architectural Details, Interiors, Midway Plaisance Scenes, and Other Interesting Objects which had place at the World's Columbian Exposition Chicago, 1893* (1893), Chicago & New York: Rand, McNally & Company, kuva: *The Interior of the Electricity Building; The Dream City* (1893), kuva: *The Genii of Electricity*.

47. Konrad H. Jarausch (2004) 'Graduation and Careers', Walter Rüegg (toim.) *A History of the University in Europe*, vol. III, Cambridge: Cambridge University Press, 363–389.

48. Paolo Brenni (2004) 'Dal *Crystal Palace* al *Palais de l'Optique*: la scienza alle esposizioni universali, 1851–1900', *Memoria e ricerca* 17, 42–56. Ks. myös Gooday 2008, 2, 58, 197–217; David E. Nye (1994) 'Electrifying Expositions, 1880–1939', teoksessa Robert W. Rydell & Nancy Gwinn (toim.) *Fair Representations. World's Fairs and the Modern World*, New York & London: W. W. Norton & Company, 141–143.

49. *The Economizer* (1893) 21; Truman (1893, 1976) 355–357. Ks. piirroskuva rakennelmasta: *A Week at the Fair* (1893) 84. Egyptin mystisyydestä ajan kulttuurissa ks. Jasmine Day (2006) *The Mummy's Curse. Mummymania in the English-speaking world*, London & New York: Routledge, 19–63.

Uuden tekniikan lumovoimaa: valonbeittäjät White Cityn taivaalla. – Picturesque World's Fair (1894) 121.

valoin värjättyjä suihkulähteitä: vihreän, kullan, vaaleanpunaisen, ruusunpunaisen, keltaisen ja sinisen sävyissä läikkyvä vesi tarjosi vaikuttavan spektaakkelin.⁵⁰ Näyttelyn muistoalbumissa todettiin kävijöiden usein varmistaneen nimenomaan suihkulähteen värivaloshow'n ajankohdan ajoittaakseen vierailunsa oikeaan hetkeen.⁵¹ – Toisaalta todettiin myös, että pettymyksiäkin oli sattunut, mitä pidettiin kuitenkin luonnollisena, sillä olihan kyseessä hyvin ”monimutkainen” laite.⁵²

Illalla näyttelyalueilla kulkiessa saattoi hämmästellä myös pimeyttä halkovien valokiilojen vaikuttavuutta. Vaikka valonheittäjät oli ”oikeassa” elämässä tarkoitettu majakoiden valonlähteiksi ja ne olivat suuria, romuluisia laitteita, niiden kerrottiin näyttelyssä palvelleen ennen kaikkea kauneutta

korostaen paviljonkien arkkitehtonisia muotoja ja liukuen laguunin vedenpintaa pitkin. Edellä mainittu jättiläislampu esiteltiin luonnollisesti tekniikan uusimpana saavutuksena, jonka teho oli mitattavissa ja jonka rakennetta esiteltiin sähköpaviljongissa. Se oli kuitenkin myös paljon muuta, kuten kertovat kuvat, joissa täysikuu on noussut White Cityn ylle ja muutoin pimeää, öistä maisemaa halkovat valonheittäjien vitivalkeat valokeilat.⁵³ Uuden tekniikan ei oletettu herättävän vain tiedon- ja opinhalua, vaan sen haluttiin myös hämmästyttävän ja lumoavan. Sähkö oli nähtävyys; sillä leikittiin ja estetisoitiin. Tämä näkyi siinäkin, että suuren ja voimakkaan kontrastina tarjottiin myös kynttilää heikompia valon häivähdyksiä, joilla koristettiin tunnelmallisesti näyttelyalueen puutarhoja.⁵⁴

Koko maailmannäyttelyalue sekä sähköpalatsi oli suunniteltu ja ”lavastettu” tarkoitukseen sopivaksi tilaksi. Maailmannäyttelyalueita voi verrata Norman M. Kleinin ”käsikirjoitettuihin tiloihin”.⁵⁵ Näyttelyalue ei ollut suinkaan viaton tai neutraali tausta esitellyille tavaroille. Kulutuskulttuuriin kuului speaktaakkelinomaisuus, ja maailmannäyttelyssä se oli huipussaan.⁵⁶ Klassisoiva arkkitehtuuri takasi amerikkalaisen yleisön silmissä auktoriteetin ja uskottavuuden; paviljongin suuruutta ja kalleutta toisteltiin myös usein.⁵⁷ Yksi viehätysvoiman rakennusaineksista oli eksoottisuus: venetsialaiset gondolit ”laguunilla” ja etäisten maiden ”kylät” ihmisineen. Näihin puitteisiin sopi mainiosti myös sähkön ihmeellisyys, jota korostettiin haltioituneesti lukuisissa alueen oppaissa ja muissa kuvauksissa. Erityistä pontta sähkön esittämiselle annettiin kohottamalla se koko näyttelyn avajaisten avainasemaan: presidentti Cleveland painoi yhtä ”sähköjohdon nappia”, jolloin ”kohosivat silmänräpäyksessä näyttelyn liput, ja kaikki koneet rupesivat käymään.”⁵⁸

Varsinainen kaupallinen viihde oli rajattu White Cityn antikisoivan keskuksen ulkopuolelle, värikkäälle basaarinomaiselle Midway Plaisancelle. Siellä tarjolla oli sähköistettyä viihdettä kuten ”Electric Scenic Theater”, jonka kerrottiin esitelleen Alppimaismaa.⁵⁹ Tästä huolimatta myös White Cityn virallisessa ohjelmistossa oli paljon viihteellistä. Erityisesti kaikkein uusimmat äänen ja kuvan tallentamiseen ja siirtämiseen liittyvät laitteet olivat niin käsittämättömiä, että niitä tarjottiin enemmän elämyksinä kuin ymmärrettäviksi. Yleisölle esimerkiksi mainostettiin mahdollisuutta kuunnella orkesteria, joka soitti New Yorkissa tai Bostonissa. Oppaissa suositeltiin myös fonografia, jolla saattoi ”huvittaa itseään” muutamalla kolikolla, mutta laite, joka oli ollut neljä vuotta aiemmin Pariisissa ihmeiden ihme, oli nyt jo suurimman uutuudenviehätyksensä menettänyt. Yleisölle kerrottiin sen sijaan vielä uudemmissa saavutuksista kuten ”teleautografista”, eräänlaisesta faksista, joka siirsi kirjoitettua tekstiä, sekä aivan erityisesti Edisonin uusimmasta keksinnöstä, jota op-

paissa kutsuttiin ”kinetografiksi” ja joka yhdisti kameran ja fonografin tallentaen siten synkronoidusti kuvasarjoja ja ääntä.⁶⁰ Vaikka monet uusista laitteista entisestään vahvistivat katsetta ”oikeana” tapana tutustua näyttelyyn, tarjosi osa viestejä myös kuultaviksi.

Pienessä opaskirjasessa, jossa luvattiin kertoa tiiviisti näyttelyn parhaat kohteet, luokiteltiin parhaat nähtävyydet kolmeen kategoriaan ”harvinaisuuden, ansion, arvon tai historiallisen mielenkiinnon” mukaisesti. Sähköpaviljongista kaikkiaan 22 kohdetta katsottiin mainitsemisen arvoiseksi, mutta ylimpään, ”erityisen mielenkiintoiseen” luokkaan ylsi vain yksi näyttelyesine: ”ihmeellinen saksalainen kello”. Yhden pisteen saivat edellä mainittu egyptiläinen va-

50. Photographs of the World's Fair (1894) 183; Picturesque World's Fair (1894) 13; The Dream City (1893), kuvat: One of the Electrical Fountains, The North Electric Fountain.

51. Photographs of the World's Fair (1894) 183.

52. The Dream City (1893), kuva: One of the Electrical Fountains.

53. Picturesque World's Fair (1894) 121; The Photographic World's Fair (1894) frontispisi; The Dream City (1893), kuva: Night on Grand Basin. Ks. myös The Best Things [1893] 15; 'The Electrical Display' The New York Times 13.5.1893.

54. Picturesque World's Fair (1894) 8; The Youth's Companion (1893) 19; The Best Things [1893] 15.

55. Klein on tarkastellut erikoisefektien, rakennettujen illusioiden, historiaa barokkijuhlusta tietokonepeleihin. Norman M. Klein (2004) *The Vatican to Vegas. A History of Special Effects*, New York: The New Press. Varhaisemmasta sähkön esittämisen perinteestä ks. Iwan Rhys Morus (1998) *Frankenstein's Children: Electricity, Exhibition, and Experiment in Early-nineteenth-century London*, Princeton: Princeton University Press.

56. Kulutuksen tilojen speaktaakkelimaisuuden tutkimustraditioista ks. Kevin Hetherington (2007) *Capitalism's Eye. Cultural Spaces of the Commodity*, New York & London: Routledge, erit. luvut I–III.

57. Yksi maailmannäyttelyrakentamisen huomattavimmista eroista Yhdysvaltojen ja Euroopan välillä oli amerikkalaisten klassismin painotus. Eurooppalaisissa näyttelyissä pyrittiin pikemminkin shokeeraamaan uudenlaisella ilmiöllä. Ks. Syrjämaa (2007), 39–60.

58. 'Chicagon näyttely' Hämäläinen 6.5.1893.

59. The Economist (1893) 63, 65.

60. A Week at the Fair (1893) 84, 86; The Youth's Companion (1893) 19; 'The Electrical Display' The New York Times 13.5.1893 & 10.6.1893. Ks. myös The Best Things [1893] 62. Ks. myös Beauchamp 1997, 183, 191. Varhaisista liikkuvan kuvan laitteista ks. Erkki Huhtamo (1997) *Elävän kuvan arkeologia*, [Helsinki]: Yle-opetuspalvelut.

lojen palatsi kuten myös Bellin puhelimet. Kaksi pistettä keräsivät näyttelyhallin keskilaivassa sijainnut valaistu pylvä, miniatyyrirautatie, näyttelyn avaamiseen käytetty sähkönappula, Edisonin ensimmäinen fonografi sekä uusi kinetografi. Sen sijaan uusien fonografien sai vain yhden pisteen!⁶¹ Siis: jo aiemmin esitellyn laitteen paranneltu versio ei vetänyt vertoja suurelle yleisölle laaditussa opaskirjassaan sen paremmin aivan uusimmalle uutuudelle kuin oman sarjansa ”ensimmäiselle”, vanhimmalle versiolle. Merkittävintä oli siis toisaalta uusien lisäksi ja historiallinen, alansa varhainen keksintö.

Erilaisia laitteita, niiden yhdistelmiä ja uusia versioita tuotettiin ennen näkemättömällä nopeudella ja monipuolisuudella. Uuden teknologian alkuvaiheelle ennen standardoimista onkin ominaista suuri variaatio ja ennakoimattomat nopeat muutokset. Mika Pantzarin käsitettä käyttäkseni: sähkölaitteet olivat vielä monin osin teknologisen tuotteen elinkaaren ensimmäisessä vaiheessa ”leluja” tai ”ihmepelejä”, joissa itse laite oli riittävä uutinen toimivuudestaan riippumatta.⁶² Jos sähkölaitteet olivat kaiken kaikkiaan hyvin tulevaisuusorientoituneita, olivat nämä laitteet kaikkein futuristisimpia, sillä ne eivät tarjoutuneet vain korvaamaan aikaisempia höyry- tai käsikäyttöisiä laitteita, vaan monet niistä olivat käyttötavaltaan uppo-outoja. Nämä laitteet eivät juurikaan yhdistyneet olemassa olevaan esinemaailmaan tai arkisiin käytäntöihin; pikemminkin ne viihdyttivät uutuudellaan.

Näennäinen ristiriita tieteellisyyden, rationaalisuuden ja elämyksellisyyden välillä ei ollut ainoastaan sähköä esittelyyn liitettyä ominaisuus. Maailmannäyttelyissä – ja laajemminkin – kaupallistuminen ja viihteellistyminen voittivat alaa vuosikauden lopulla, mitä jotkut tutkijat ovat pitäneet merkkinä edistysuskon kriisiytymisestä.⁶³ Tämä kertoo kapea-alaisesta ja yksioikoisesta edistyskäsitteestä sekä viihteellisyyden merkityksen aliarvioimisesta. Populaari edistysusko ei ollut tarkasti määriteltyä eikä tiiviin homogeenista, joten ei ole mitään syytä pitää huvittelua ja ajatusta edistyksestä – sen paremmin kuin huvittelua ja rationaalisuutta – au-

tomaattisesti toisensa poissulkevinä, vastakkaisina vaihtoehtoina.⁶⁴

Kuten lyhyesti näyttelyn parhaita nähtävyyksiä kuvanneessa opaskirjassa todettiin sähköpaviljongista: ”Vierailijaa kehoitetaan omistamaan suuren osan huomiostaan tämän rakennuksen omalaatuisille ja kauniille näyttelyesineille.”⁶⁵ ”Omalaatuisuus” oli kiinnostavaa ja vaikeataajuuspositiivisimmillaan lumousta. Elämyksellisyys tuottaa muistoja, luo ja vahvistaa käsityksiä ja odotuksia. Vaikka potentiaalinen kuluttaja ei ehkä oivaltanut sähkövirran olemusta, välittyi ihmeellisten laitteiden kautta usko edistykseen – kenties jopa menestyksellisemmin kuin virtajohtoja yksityiskohtaisesti tarkastellessa.

Maaginen sähkö

Maailmannäyttelyt tarjosivat porvaristolle ja jossain määrin myös työväestölle yleissivittävä ohjelmaa, jota aikaansa seuraavan ihmisen tuli kiinnostuksella tutkailla. Siten kuluttaminen sai maailmannäyttelyiden kautta erilaisia perusteluja ja oikeutusta kuin kaupallisempina ja viihteellisempinä pidetyissä tiloissa ja tilaisuuksissa. Näin siitäkin huolimatta, että näyttelyissä tieteellisyyteen ja sivistävyyteen kietoutui viihteellisyys. Maailmannäyttelyt antoivat uutuudelle pontta sitomalla sähkölaitteet edistykseen ja oppimiseen, mutta toisaalta samanaikaisesti hyvin tärkeää oli myös sähköä maagisuuden ja elämyksellisyyden korostaminen.

Tiedon ja osaamisen, koulutuksen ja tieteenalojen eriytyminen ja yleinen professionalisoituminen korostivat eroa asiantuntijan ja maallikon välillä. Kaikki eivät voineet ymmärtää, miten sähkölaitteet todella toimivat, vaan näkymättömästä voimasta luotiin elämyksellisiä speaktaakkeleja. Sähköä esittämiseen ja sanalliseen kuvailuun liitettiin sankariutta, ihmisen nerokkuutta ja väistämätöntä materiaalista edistystä, joka esitettiin hyvin positiivisena. Sävy oli hyvin luottavainen, ja uutuudet näytettiin tulevaisuuden itsestään selvyysinä, väistämättöminä edistysuskon askelmina. Sähkölaitteet helpottaisivat arkea ja auttaisivat siten ylittämään ihmisen toiminnan aiempia rajoja.

Sähköä esitellyssä yhdistyivät ja ylittyivät

Liedmanin kategoriat ”kovasta” ja ”pehmeästä” edistyksestä. Ensimmäisellä tekniikalla, luonnontieteisiin ja materiaaliseen kasvuun liittyvä sähkön esittely ja siitä käyty keskustelu osoittautuikin tarkemmassa tarkastelussa moninaisemmaksi ja monimutkaisemmaksi ilmiöksi – kuten edistysuskokin. Tämä asettaa kyseenalaiseksi vastakkainasettelun luonnontieteellisen ja teknisen sekä toisaalta kulttuuristen ja moraalisien aspektien välillä. Chicagon sähköpaviljonki oli myös osoitus siitä, miten toinen dikotomia – rationaalinen–emotionaalinen – ei toiminut, vaan ne kietoutuivat aineellisessa yhteisössä tiiviisti toisiinsa.

Näyttelyissä tuotettiin ja toistettiin kehittyvän länsimaisen kulutuskulttuurin käytäntöjä ja sisältöjä. Niissä tarjoutui miljoonille kävijöille sekä sanomalehdistön kautta vieläkin laajemmalle joukolle mahdollisuus nähdä kuluttaminen hyvinvoinnin ja onnellisuuden takeena. Mieltämällä itsensä uusien tuotteiden tulevaisuuden kuluttajaksi keskiluokainen ”läntinen” kävijä saattoi tyytyväisesti todeta olevansa kehityksen aallonharjalla: Oli oikeutettua ottaa vastaan se, mitä ihminen pystyi luonnosta ottamaan hyödykseen ja oli suorastaan velvollisuus seurata aikaansa, osallistua edistyksen jatkuvaan ketjuun omalta osaltaan. Uutuusien seuraaminen ja niiden mahdollinen hankkiminen ei ollut vain hyväksyttävää, vaan aikakauden diskurssissa ne takasivat hyvän elämän yksilölle, perheelle, kansakunnalle ja ihmis-kunnalle. Samalla näyttelyt vahvistivat omalta osaltaan ihmisten, kansojen ja kulttuurien arvottamista hierarkkisesti: läntinen teolliseen tuotantoon perustuva kulutusyhteiskunta esitettiin edistyneimpänä, mallina ja mittatikkuna muille.

Kuluttaja, näyttelyvieras, ei toki ollut vain uhri, jolle uutuudet kohtalokkaasti valuivat.

Hän oli aktiivinen toimija monimutkaisessa kohtaamisten verkostossa, jossa luotiin yhteyksiä uuteen esineryhmään.⁶⁶ Sähkö ja sähkölaitteet tulivat osaksi aineellista yhteisöä näyttelyjen ja näyttelyuutisoinnin kautta vuosia – tai vuosikymmeniä – aikaisemmin kuin laitteet saapuivat kuluttajan omaan kotiin. Sähkölaitteet liittyivät tavaroiden ja käytäntöjen ketjuun odotuksina ja käsityksinä. Niitä myös verrattiin silloisiin jo käytössä olleisiin esineisiin ja käytäntöihin, joiden arvo samalla muuttui. Aikansa uusin ja edistyksellisin menetti nopeasti hohtonsa ja muuttui tavanomaisemmaksi tai jopa vanhentuneeksi jatkuvien uutuuksien ja tulevaisuuden profetioiden rinnalla. Kaiken tämän kautta luodattiin ihmisen, oman maan ja läntisen kulttuurin edistyneisyyttä, suhdetta menneeseen ja tulevaan, suhdetta eri maiden ja maanosien välillä. Sähkölaitteet liittyivät tavaroituneeseen elämisen maailmaan monin tavoin paljon ennen kuin fyysinen esine tuli osaksi kuluttajan arkea. ■

61. *The Time-Saver. A Book which Names and Locates 5,000 Things 5,000 at the World's Fair that the Visitors Should not Fail to See* (1893), Chicago: W. E. Hamilton, 16–17.

62. Pantzar (1996) 23, 61–62, 64, 69–73; Pantzar (2000) 21, 137–138.

63. Lieven de Cauter (1993) ‘The Panoramic Ecstasy: On World Exhibitions and the Disintegration of Experience, Theory Culture & Society. Explorations in Critical Social Sciences 10:4, 18–20; Anders Ekström (1994) *Den utställda världen. Stockholmsutställningen 1897 och 1800-talets världsutställningar*, Stockholm: Nordiska museet, 49, 296–313.

64. Hetherington muistuttaa, että myös varhaisemmissa, oppimista korostaneissa näyttelyissä kuten Lontoossa vuonna 1851 yleisö oli hämmentynyt ja huvittunut speaktaakkelista. Hetherington (2007), 1–24.

65. *The Best Things* [1893] 62.

66. Kuluttajan perustavanlaatuisesta jatkuvasta toimijuudesta, ”uudesta tuottamisesta”, ks. Michel de Certeau (1988) *The Practice of Everyday Life*, Berkeley: University of California Press.